

Lotte Jensen, **Verzet tegen Napoleon** (Nijmegen: Vantilt, 2013, 223 pp., ISBN 978 94 6004 125 9); Joris Oddens, **Pioniers in schaduwbeeld. Het eerste parlement van Nederland 1796-1798** (Dissertatie Amsterdam 2012; Nijmegen: Vantilt, 2012, 556 blz., ISBN 978 94 6004 109 9); Joost Rosendaal, **Tot nut van Nederland. Polarisatie en revolutie in een grensgebied, 1783-1787** (Nijmegen: Vantilt, 2012, 285 pp., ISBN 978 94 6004 059 7); Joost Rosendaal, *Uit de plooi. De achttiende eeuw in beweging* (Nijmegen: Vantilt, 2013, 215 pp., ISBN 978 94 6004 127 3); Mart Rutjes, **Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801** (Dissertatie Amsterdam 2012; Nijmegen: Vantilt, 2012, 272 pp., ISBN 978 94 6004 108 2).

Meer dan een kwart eeuw geleden, in het herdenkingsjaar 1987, kreeg het onderzoek naar de Patriottentijd (met de daarop volgende Bataafs-Franse tijd) een krachtige impuls. Voordien hadden monografieën van historici als C.H.E. de Wit (*De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848* (Heerlen 1965)) en Simon Schama (*Patriots and Liberators* (New York 1977)) al aandacht voor deze ooit zo karig bedeelde periode gevraagd, maar in 1987 brak de stroom publicaties pas goed los. Volgende jubileumjaren als 1995 (Bataafse Revolutie), 1998 (de eerste Staatsregeling) en 2006 (het Koninkrijk Holland) leverden congressen met daarbij behorende bundels en afzonderlijke publicaties op (onder meer: O. Moorman van Koppen en E.C. Koppens (eds.), *De Bataafse Omwenteling en het Recht* (Nijmegen 1997); O. Moorman van Koppen en E.C. Koppens (eds.), *De Staatsregeling voor het Bataafsche volk van 1798* (Nijmegen 2001); J. Hallebeek en A.J.B. Sirks (eds.), *Nederland in Franse schaduw* (Hilversum 2006)). In 2013 werd het herstel van de onafhankelijkheid aan het eind van de Bataafs-Franse tijd herdacht.

Tot de contribuanten aan de recente publicatiegolf behoort Nijmegenaar Joost Rosendaal, die in 1987 als jong historicus betrokken was bij het grote congres over de Patriottentijd en die als mederedacteur van de bundel is opgetreden (Th.S.M. van der Zee, J.G.M.M. Rosendaal en P.G.B. Thissen (eds.), *1787. De Nederlandse revolutie?* (Amsterdam 1988)). De revolutionaire periode 1780-1813 heeft hem daarna niet meer losgelaten, met zijn proefschrift *Bataven!* (Nijmegen 2003) over patriotse ballingen in Frankrijk als belangrijkste pennenvrucht. Het afgelopen jaar heeft hij twee publicaties het licht doen

zien. Een daarvan is het voor een breed publiek geschreven *Uit de plooi. De achttiende eeuw in beweging*. In een zestigtal korte teksten, waarvan er enkele door anderen zijn geschreven, passeert het achttiende-eeuwse Nederland de revue, van windhandel tot de Bataafse Staatsregeling en van hoeren en sodomieten tot gereformeerde bevindelijkheid. Rosendaal is in staat de veelheid aan onderwerpen krachtig onder woorden te brengen en met goed gekozen illustraties te ondersteunen. Het populaire karakter van het boek (zonder noten en dergelijke) laat het eigenlijk buiten het bestek van *BMGN*-i-recensies vallen, maar een korte signalering is wel op zijn plaats.

Een ander recent werk van deze productieve historicus valt wel binnen dit bestek: *Tot nut van Nederland. Polarisatie en revolutie in een grensgebied, 1783-1787*. Het is een case-study naar de Patriottentijd in het grensgebied van Holland en Staats-Brabant: het Land van Heusden en Altena en de Langstraat. Opmerkelijk is het beginjaar 1783 dat Rosendaal ook al eerder in *De Nederlandse Revolutie* (Nijmegen 2005) als startpunt van de patriottentijd hanteerde. Hij heeft er niet echt een overtuigend argument voor. Hij worstelt er zelf ook mee. Verschillende van zijn talrijke tabellen beginnen in 1781 en 1782. Zijn eerste hoofdstuk begint met de vlucht van een Heusdense burgemeester in 1780 en het hoofdstuk over de burgerbewapening (ook in deze regio een essentieel onderdeel van de patriottenbeweging) start met de Oostenrijkse dreiging in 1784. Ieder startpunt heeft een zekere willekeur, maar voor het uitbreken van de Vierde Engelse Oorlog in december 1780 als beginpunt valt toch veel te zeggen.

De onduidelijkheid over het begin van de revolutie neemt niet weg dat hier een helder beeld wordt geschetst van de politieke en sociale ontwikkelingen in de onderzochte regio. De wisselwerking tussen lokale verhoudingen en de gebeurtenissen op nationaal niveau (met uiteindelijk de Pruisische interventie) komt goed in beeld. Het geeft maar weer eens aan hoe zeer de Patriottenbeweging lokaal geworteld was en hoe zeer het verloop van de revolutie afhankelijk was van plaatselijke verhoudingen en de rol van personen. Het begrip polarisatie staat centraal en hoe de samenleving spleet, blijkt vooral op lokaal en regionaal niveau. Rosendaal heeft de verhoudingen in het Land van Heusden en Altena en de Langstraat gedetailleerd in kaart gebracht. Zo schetst hij de familieclan Leemans-Rietvelt-De Kock in het vestingstadje Heusden. Vooral de chirurgijn-stadsbestuurder Govert de Kock en diens neef Johannes Conradus de Kock komen naar voren. Het boek eindigt met de dood van laatstgenoemde onder de guillotine op de Place de la Concorde. Dat is in de epiloog waarin de auteur de lijn doortrekt naar de Franse en de Bataafse Revolutie.

Een case-study die betrekking heeft op het landelijk niveau is *Pioniers in schaduwbeeld, het eerste parlement van Nederland 1796-1798* door historicus en neerlandicus Joris Oddens. De titel slaat op de silhouetportretten die aan het eind van de achttiende eeuw in de mode waren en waarmee ook veel leden van de Nationale Vergadering zijn afgebeeld. De inleiding begint met een uiteenzetting over de kunst van het silhouetteren. Wel geestig is dat Oddens zichzelf als silhouet heeft laten afbeelden bij het cv op de achterflap van zijn boek. In zijn inleiding schrijft Oddens dat hij gepoogd

heeft 'de eerste lichtung Nederlandse parlementariërs tot leven te wekken, in haar menselijkheid, zonder vooringenomenheid maar ook zonder genade' (9). Hij stelt nadrukkelijk ook te willen schrijven voor een bredere groep lezers zonder veel voorkennis en kiest daarom voor een verhalend perspectief. Het is hem gelukt een heel leesbaar boek te maken. Gedetailleerd en levendig schetst hij het optreden van de parlementariërs en maakt daarbij duidelijk dat het hier om een echte volksvertegenwoordiging gaat. Hij zet zich af tegen de gewoonte om de Nederlandse parlementaire geschiedenis pas in 1848 of in 1814 te laten beginnen. Hij noemt daarbij het standaardwerk *Het Nederlandse Parlement* van P.P.T. Bovend'Eert en H.R.B.M. Kummeling, dat in 2010 nog een herdruk beleefde. Onder historici en politieke wetenschappers wordt het karakter van de Nationale Vergadering van 1796 als parlement breed erkend. Een weerslag van deze opvatting is het boek van J.Th.J. van den Berg en J.J. Vis over de eerste anderhalve eeuw parlementaire geschiedenis (Amsterdam 2013), dat kort na de dissertatie van Oddens is verschenen.

Een belangrijk discussiepunt over de Nationale Vergadering is de indeling in politieke stromingen. Traditioneel is er sprake van een driedeling in unitarissen, federalisten en moderaten. Oddens gaat uitgebreid in op deze indelingsproblematiek. Hij komt tot een tweedeling van republikeinen en moderaten. Hij licht die keuze wel toe, maar het hanteren van de weinig gebruikelijke term republikeinen maakt de zaak niet helderder. In de Bataafse Revolutie was iedereen immers republikein. Ideeën over een constitutionele monarchie waren verlaten en zouden pas veel later weer opduiken. Dat sommige Bataven zich nadrukkelijk zo noemden, is nog geen reden om deze benaming op een specifiek segment te plakken. Bovendien kent Oddens aan de stromingen moderaten en republikeinen het karakter van politieke partij toe. Hij laat daarmee expliciet de politieke partij in Nederland niet in 1868 of 1879 beginnen maar in 1796. Dat is bepaald controversieel. Het door Oddens zelf kleurrijk geschilderde verbod op campagnevoeren is daar bijvoorbeeld volledig mee in strijd. De moeite die Oddens heeft met het indelen van de leden van de Nationale Vergadering in zijn partijenlandschap blijkt wel uit zijn uitsplitsing per persoon in bijlage 1. Daar valt het grote aantal 'onafhankelijken' op. Het woord 'onafhankelijk' is ook wat problematisch, omdat in de retoriek rond verkiezingen juist de onafhankelijkheid van iedere gekozenen wordt onderstreept.

De vraag in hoeverre er sprake is geweest van politieke partijen komt ook aan bod in het boek van Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801*. De titel geeft aanleiding tot de vraag wat het verschil aan invalshoek is met publicaties van onderzoekers als Wyger Velema, Thomas Poell of Martijn van den Burg. Rutjes, net als Oddens promovendus in het project 'De eerste Nederlandse democratie, de politieke wereld van de Bataafse Republiek' van de Universiteit van Amsterdam, stelt in zijn inleiding echter dat hij een begripshistorische studie beoogt. Om dat meteen duidelijk te maken had hij misschien beter zijn titel kunnen ontleenen aan een citaat van het lid van de Nationale Vergadering Jacob Hahn uit mei 1796: 'Woorden zijn als geld, en hebben geene meerdere of geene mindere maar juist die waarde, welke er

het gebruik of de wil van hun, die dezelve aanwenden, aan hecht' (16). Rutjes toont een goed oog te hebben voor treffende citaten en weet daarmee en met zijn scherpe formuleringen de begrippen van de Bataafse Revolutie helder te definiëren. Dat hij daarbij aansluit bij geijkte termen als unitarissen, federalisten, moderaten en democraten helpt in het scheppen van duidelijkheid. Rutjes stelt nadrukkelijk dat deze termen niet slaan op politieke partijen. Dat was geheel in strijd met de opvattingen die de Bataven hierover hadden. Rutjes geeft voorbeelden van regels die groepsvorming moesten tegengaan. Daarmee stelt hij zich diametraal op tegenover de zojuist genoemde opvattingen van Oddens.

De heldere definities maken de dissertatie van Rutjes bijzonder waardevol als referentie voor elke studie over de Bataafse tijd. Het is daarom jammer dat het register zo summier is. Begrippen als unitarissen of plaatsnamen zoekt men er tevergeefs. Personen, latere auteurs en boektitels staan er daarentegen wel in. Een uitgebreider en vooral beter gebalanceerd register zou de begripshistorische functie van dit boek vergroot hebben.

De laatste fase van het revolutietijdvak, de jaren van de Franse inlijving 1810-1813, komt aan de orde in het boek dat Lotte Jensen (net als Rosendaal verbonden aan de Radboud Universiteit) heeft geschreven over verzetsliteratuur tegen Napoleon. In de flaptekst wordt het vernieuwende karakter van de studie nadrukkelijk geponeerd: 'Het standaardbeeld is dat de Nederlanders nauwelijks in opstand kwamen tegen het Franse regime. Maar niets is minder waar'. Toen ik het boek ter hand nam en dit las, dacht ik onmiddellijk aan de studie van Johan Joor over verzet tegen het gezag in de jaren 1806-1810. Lezing van het boek van Jensen stelde mij echter gerust. Zij gaat uitgebreid in op hetgeen Joor, maar ook anderen zoals Simon Schama, over opstandigheid in deze jaren hebben gezegd. Zij voegt daar een dimensie aan toe: die van de verzetsliteratuur. Zij laat zien hoe bekende dichters als Hendrik Tollens, Jan Frederik Helmers en Adriaan Loosjes of oud-politici als Samuel Iperuszoon Wiselius of Theodorus van Kooten hun afkeer van het napoleontische bewind aan het papier toevertrouwden en veelal pas in 1814 publiceerden. Dat kon inderdaad niet eerder. De Franse censuur was streng zoals Jensen duidelijk maakt. Te publiceren materiaal moest eerst worden voorgelegd en daarom kon kritiek slechts in bedekte termen worden geuit. Sommige auteurs waren daar behoorlijk bedreven in. Jensen laat verrassende staaltjes zien van passages die er door heen gekomen zijn. Voor lezers of toehoorders moet de boodschap wel duidelijk zijn geweest, zoals een vertaling van Shakespeare's *Hamlet* waarin tot verzet tegen onderdrukking wordt opgeroepen. Hoewel voor velen de associatie met het bewind van Napoleon voor de hand lag, kon opvoering in de Amsterdamse schouwburg in februari 1811 plaatsvinden. Nog veel duidelijker waren de parallellen met historische stukken als de *Gijsbrecht van Vondel*. Jensen constateert een opmerkelijk gebrek aan alertheid bij de toch zo harde Franse censuur.

Naast een vluchten in het verleden ziet Jensen dat dichters en schrijvers zich terugtrekken in de huiselijkheid. Het gezin wordt een vluchthaven in zware tijden. In dit verband behandelt de auteur uitgebreid het bekende lofdicht van Tollens op het

doorkomen van de tand van zijn kind. Om hier een verkapt verzetsgedicht tegen Napoleon in te zien gaat wel heel ver. Gezien de talrijke voorbeelden van openlijke en verborgen protesten die zij aandraagt, is het ook niet nodig om de interpretatie zo ver op te rekken. Het beeld dat zij met deze citaten schetst is overtuigend genoeg. Zij maakt ook duidelijk dat de letterkundigen die hun onvrede over de Franse bezetting uitten een breed spectrum omvatten van overtuigde orangisten als Jan Frederik Helmers tot geprofileerde patriotten als Wiselius. Wat hen bond, was liefde voor het vaderland. Dit literaire nationalisme, waarvan Tollens de meest uitgesproken representant was, vormde vanaf 1814 een pijler voor het koninkrijk van Willem I. Deze verbondenheid met de natie en de overbrugging van de politieke tegenstellingen die zo kenmerkend waren voor de eerste decennia van het koninkrijk vonden hun oorsprong in de tijd van Lodewijk Napoleon en ontwikkelden zich sterk in de afkeer van de bezetter na de inlijving van 1810. Het valt op dat al deze boeken van zinvolle en zorgvuldig geselecteerde afbeeldingen voorzien zijn. Het fraaist is *Uit de plooi*, maar dat is ook echt als kijkboek bedoeld. In het boek van Rutjes ontbreekt kleur en zijn de portretten wel heel klein afgedrukt, op postzegelformaat. De andere boeken kennen naast zwart/wit-afbeeldingen ook kleurkaternen met groot weergegeven reproducties. Dat is een enorm verschil met enkele decennia geleden toen zelfs een buitengewoon levendig geschreven boek als *Patriots and Liberators* (1977) alleen een afbeelding op de omslag bevatte. Negen jaar later moest de uitgever mij er toe aanzetten om illustraties voor mijn proefschrift over Utrecht 1795-1813 te zoeken, wat ik een openbaring vond. De hier besproken boeken zijn allemaal geïllustreerd, zij het zoals opgemerkt niet allemaal even uitbundig. In het historisch metier is het beeld een essentieel onderdeel geworden. Dat is winst.

De hier besproken boeken leveren elk een bijdrage aan de beeldvorming over de revolutieperiode 1780-1813. Sinds de monografieën van De Wit en Schama, die definitief hebben afgerekend met het negatieve beeld, zijn er al veel studies geweest, die een veel positiever beeld geven van de periode, tot soms grote uitbundigheid. In de fase waartoe de hier besproken werken behoren, is er ook plaats voor de schaduwzijden zoals nu in het boek van Lotte Jensen. De badinerende en apologetische benadering hebben we nu gehad. Het begint weer tijd te worden voor een synthese waarin de oogst van de laatste 35 jaar is verwerkt.

Renger de Bruin, Centraal Museum Utrecht